

नेपालमा बाल साहित्य, विकाश प्रक्रिया र परिवेश

विश्वम्भर कुमार शर्मा

नेपाली विभाग, त्रि वि, ठाकुर राम बहुमुखी क्याम्पस, वीरगञ्ज, नेपाल

सार संक्षेपः

बालबालिकाको रुची, ग्रहणशीलता र अवस्थालाई ध्यानमा राखेर, बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकासमा टेवा पुऱ्याउने साहित्य लेखन नै बालसाहित्य हो। बालकदेखि किशोरावस्था सम्मका लागि यो साहित्य बढी रुचीकर हुन्छ। बालबालिको कलमले सृजना गरेका रचना हुन् वा परिपक्व हातले ती अवस्थाका इच्छा, चाहना र रुचीलाई ध्यानमा राखी लेखिएका रचना हुन्। समाज, जीवन र परिवेशलाई बुझाउन सकिने यथार्थ जीवनको अवस्था बोध र वैज्ञानिक धरातलमा आधारित रचनाले बालपयोगी शिक्षा र आवश्यकता पुरा गर्न सक्छ। नेपालमा बालबालिकालाई लक्षित गरी लेखिएको १९४९ को “गोरखा पहिलो किताब” र महाकवि लक्ष्मी प्रसाद देवकोटाको राजकुमार प्रभाकरबाट शुरु भई बालसाहित्यले सतक पार गर्दै आज सम्म आइपुग्दा, बाल कविता/गीत, कथा, नाटक, एकाङ्की, निबन्ध-नियात्रा, जीवनी र अन्य विधाहरु एथेष्ट प्रकाशित रहेका छन्। कथा, कविता र नाटक बाहेकका अन्य विधामा भने अझै सर्जकहरुका कलम चलनु जरुरी छ, जसले बालबालिको जिज्ञासा र अपेक्षाको आपूर्तिमा सघाउ पुऱ्याउन सकोस्।

प्रमुख शब्दावली

ग्रहणशीलता, कौतुहलतापूर्ण, भावनापुञ्ज, एकाङ्की श्रमसम्मान, बौद्धिक खोरक

परिचय

बालबालिकाको रुचि, ग्रहणशीलता, अवस्था, उनीहरुका अनेकौ पक्षको विकास तर्फ सचेत र उमेर जस्ता विभिन्न पक्षलाई ख्याल गरेर लेखिएको साहित्य बाल साहित्य हो। पन्ध्र सोह्र वर्ष सम्मको उमेर समुह यस्का पाठकहरु हुन्छन्। बाल साहित्य ठुलाले बाल-बालिकालाई र बालबालिकाले लेखेको

रचनाहरु पर्दछन्। उनीहरुलाई यथार्थको पाटो हिडाउन, देखाउन, बुझाउन, सिखाउन र उत्साहित गर्न बाल साहित्य लेखिन्छ।

प्रमोद प्रधानको मतमा दुई भिन्नाभिन्नै अर्थ बोध गराउने शब्दहरु बाल र साहित्यको संयुक्त रूपनै बाल साहित्य हो। यसरी संयुक्त भए पछि, यसले एउटा छुट्टै विशिष्ट अर्थ दिन्छ। बाल भन्नाले बालबालिकालाई बुझाउँछ भने साहित्य भन्नाले

मानिसको सृजनशील प्रतिभाद्वारा लेखिने दुवै साहित्यलाई बुझाउँछ।

त्यसैगरी प्रा.राजेन्द्र सुबेदीका अनुसार समाज जीवन र परिवेशलाई बुझाउने र यथार्थ ढंगले सोच्न सकिने रूप प्रदान गरेर लोक साहित्य, पौराणिक र वैज्ञानिक एवं सामाजिक विषय श्रोतका वस्तुलाई बाल उपभोक्ता बजारको उपयोगी, रोचक, आकर्षक र कौतुहोलतापूर्ण शिल्पमा सिक्षाप्रद बनाएर प्रस्तुत गरिने सामाग्री नै बाल साहित्य हो।

प्रा.चुडामणी बन्धुको मतमा बालकहरू प्रकृति बाटै जिज्ञाशा लिएर आउछन्। उनीहरूसित अनन्त जिज्ञाशा हुन्छन। आमा बा को स्याहार सुसारमा वितेका पांचवर्षपछी आफै उत्सुक हुँदै, जिज्ञाशा थप्दै र ज्ञान बढाउँदै जान्छन्। उनीहरूलाई पाठ्य पुस्तक बाट प्राप्त हुने ज्ञान राशीले पुग्दैन, उछिनेर पर पर सम्म फैलिन चाहन्छन। अरु नयाँ नयाँ पुस्तकको खोजि गर्छन। बाल साहित्यका साधक शान्त दास मानन्धर बाल साहित्यलाई यसरी अर्थ्याउछन् “कलिलो उमेरका मान्छेलाई माया गरेर सम्मान जनक तरिकाले बालकहरूमै पुगेर विज्ञान सम्मत्त विषय वस्तु र शैलीमा रचिएको रचना बाल साहित्य हो। बाल साहित्य श्रष्टाले बालकलाई आमाले जस्तै माया गर्न सक्नु र जान्नु पनि पर्छ। विषय वस्तु खोज्न बाल बालिका मै जानु पर्छ, कसरी प्रस्तुत गर्ने भनेर शैली पनि उनीहरूलाई बताई दिनु पर्छ, बाल रुची र क्षमता अनुकूल भयो भएन परीक्षण समेत उनीहरूमाभूमै लगेर गर्नु पर्छ।”

विश्व विख्यात लेखक वर्ड्सवर्थ को विचारमा बालक स्वक्ष भावना पुञ्ज, निर्मल स्वभावका हुन्छन्। यिनलाई जीवित राख्न सक्ने सरस सरल पाठ्य सामाग्रीनै बाल साहित्य हो।

बाल साहित्य बारे विकिपेडिया भन्छ – बाल त्रिधा जो सुकैको मनमा उत्पन्न हुने कल्पित कुराहरू नभएको विज्ञान सम्मत विचार युक्त

रमाईलो पाठ्य सामाग्री बाल साहित्य हो, जुन सजिलो भाषामा व्याख्या गरिएको हुन्छ।

बाल साहित्यको विकाशक्रम

नेपालमा बालबालिकालाई लक्षित गरी लेखिएको पहिलो पुस्तक “गोर्खा पहिलो किताब” (१९४९) हो। बाल बालिकाको लागि पाठ्य पुस्तक तैयार गर्ने क्रममा निरन्तर योगदान रत जय पृथ्वी बहादुर सिंहको ऐतिहासिक योगदान रहेको छ। वि. स. १९७० मा गोर्खा भाषा प्रकाशिनी समितीको स्थापना पछि बाल पाठ्य सामाग्री लेखन र प्रकाशनको प्रयास गरिएको देखिन्छ। राम मणि आ. दि. (१९३९(२०२८) ले लेखेको पुस्तक “पुरानो सम्भना” मा समितिले बत्तीस शीर्षकका विभिन्न पुस्तक प्रकाशित गरेको उल्लेख छ। बाल पाठ्य साहित्यको विकाशमा दर्जिलिङ्ग र बनारसको पनि ठूलो योगदान रहेको छ। नेपाली वाङ्मय परिचय कोष प्रकाशक मार्टिन चौतारी (२०६५) मा उल्लेख भए अनुशार २०६४ साल सम्ममा बाल पुस्तक प्रकाशनको संख्या १२८० रहेको देखिन्छ।

नेपालमा बालबालिकाप्रति चासो र सरकारी दायित्वको सुरुवात १९७९ मा अन्तराष्ट्रिय बाल वर्ष देखि भएको देखिन्छ। त्यस अवसरमा बाल साहित्यको सिर्जना र विकाशको लागि कार्यक्रमहरू अघि बढाईएको पाईन्छ। नवौं र दसौं पन्च वर्षीय योजनामा बाल साहित्य र सिर्जनाका लागि उल्लेख हुन थालेको देखिन्छ। सरकारले २००३ मा तैयार पारेको बाल बालिकाको लागि “दस वर्षे राष्ट्रिय कार्य योजना” बाल बालिकाको शारीरिक मानसिक र सैक्षिक कार्यका लागि विद्यालयी शिक्षा र भौतिक प्रगतिका लागि आकर्षक नितिहरू उल्लेख गरिएका छन्।

वि. स. २०४४ मा स्थापना भएको नेपाली बाल साहित्य समाजले कार्यशाला गोष्ठी, वार्षिक सम्मेलन, प्रतियोगिता आयोजना, पुस्तक प्रकाशन, अनुवाद, अनुसन्धात्मक कार्य, पुरस्कार वितरण आदि

कार्यद्वारा बाल साहित्यको विकाशमा योगदान पुर्याईरहेको छ। बाल साहित्यको विकाशमा राज्यको ठुलो भूमिका रहेको हुन्छ। तर नेपालमा अन्तराष्ट्रिय दिवस, राष्ट्र संघिय संधि सम्झौता र रणनीति हरु अन्तर्गत गर्ने पर्ने कार्यक्रमहरु मात्र हुने गरेकोले बाल साहित्यको विकाशमा दीर्घकालीन राष्ट्रिय लगानीको आवश्यकता रहेको छ।

बाल साहित्यको विधागत चर्चा

बाल कविता/गीत

नेपाली समाजमा बाल गीतको प्रचलन धेरै पहिलेदेखि रहँदै आएको छ। शिशु अवस्थाका बाल बालिकालाई खुवाउन, सुताउन, खेलाउन, बालगीत गाउने प्रचलन अझै पनि गाउँ घरमा पाईन्छ। नेपाली समाजमा को खाई को खाई, बुबु बाँ बुबु दे, चि मुशी चि, कुखुरी काँ जस्ता बाल गीत निकै प्रचलित छन्। नेपाली भाषामा बाल कविता र बाल गीतको लेखन कार्य विशेष गरी बाल पाठ्य पुस्तकको तैयारीका क्रममा नै भएको हो। प्रारम्भिक कालीन अवस्थामा फुटकर प्रकाशन बाहेक कृतिगत रूपमा बाल गीत, बाल कविता र बाल काव्य जस्ता क्षेत्रमा महाकवि देवकोटा, लेखनाथ पौड्याल, पारशमणि प्रधान, माधव घिमिरेहरुको महत्वपूर्ण योगदान रहेको छ। वि. स. १९९७ मा प्रकाशित “राजकुमार प्रभाकर” लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको प्रथम बालकृति पछि नेपाली भाषामा बाल कविता एवं बाल गीत प्रशस्त प्रकाशित छन्। यिनमा पुतली (२००९), सुनको विहान (२०१०), घाम पानी (२०१२), बाल लहरी (२०२०), रमाईला नानी (२०२२), गाउँ खाने कविता (२०४३), हामी हुन्छौं बलियो (२०५२), तिरमिर तारा (२०५३), मेरो सानो खरायो (२०५९), जुन मामा (२०६०), मुसाहरुको शहर यात्रा (२०६२), नानीका गीतहरु (२०६३), विजुले र विजुला (२०६३), नाती नातिना (२०६४), धौलिआमा (२०६५), ईन्द्रेणी, यार्ई यार्ई सारंगी (२०६६), फुच्चे भाइको घोडा (२०६६) निकै मन पराईएका र चर्चित बाल कविता संग्रहहरु हुन्।

यसै अवधिमा बाल कविताले सांगीतिक स्वरूप पनि ग्रहण गरेको छ। कागजको डुंगा, जुनतारा, घान्द्रुक भलल, रमाईलो हाम्रै गीत, सुनपंखी चरी, हिमालको छायाँ, शीर्षकका बाल गीत, क्यासेट र सि.डी.हरु पनि बजारमा उपलब्ध रहेका छन्। यसरी नेपाली भाषामा २५० भन्दा बढी बाल कविता र बाल गीतका कृतिहरू प्रकाशित रहेका देखिन्छन्।

बाल कथा

बालबालिकाहरुकालागि लेखिएका कथानै बालकथा हो। परिवारका जेष्ठ सदस्यले समय समयमा बालकमा उत्पन्न हुने जिज्ञाशालाई वा नैतिक शिक्षाको रूपमा जीवन शैली, रीति रिवाज, सुख दुख र परम्परलाई केन्द्र विन्दु बनाई बाल बालिकाहरुलाई चेतना, प्रेरणा र मनोरंजन दिनका लागि कथाहरू लेखिएका हुन्छन्। नेपाली बाल कथाको प्रारम्भिक प्रारूप १९४९ मा गंगा प्रसाद शास्त्रीद्वारा लिखित “गोर्खा पहिलो किताबमा देख्न पाईन्छ। जय पृथ्वी बहादुर सिंहको अक्षरांक शिक्षा र बालबोध शिक्षा खण्ड १ (१९५८) मा बाल उपयोगी कथाहरू समावेश छन्। चक्रपाणी चालिसेको संक्षिप्त रामायण महाभारत (१९७२), रुद्रराज पाण्डेको नीति कथा (१९९०), बोधविक्रम अधिकारीको दन्त्य कथा (१९९६) आदिले बालकथा लेखनमा प्रारम्भिक र एतिहासिक योगदान दिएको देखिन्छ।

नेपाली भाषा प्रकासिनी समितिको गठन पछि बाल पाठ्य सामाग्रीका साथै बाल साहित्यका पुस्तकहरु प्रकाशित हुन थाले। लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको “पुतली”, बट्टी नाथ भट्टराई र श्याम दास वैष्णवको “बाल साहित्य” (कथा संग्रह २०१०), प्रकाशित देखिन्छ। त्यसै गरी ललितजंग सिजापतिको दन्त्य कथा “माला” (२००३), सुवर्ण समशेर ज.ब.रा.को दन्त्य कथा (२००५), पारसमणी प्रधानको कथा कहानी (२०११), दुर्गा

प्रसाद दाहाल र ज्ञान प्रसाद शर्माको नैतिक शिक्षा (२०१३) प्रकाशित रहेका छन् ।

नेपाली बाल साहित्यमा बाल कथा विधाको दिशा परिवर्तन गर्ने लेख्य क्षमता वरिष्ठ साहित्यकार रमेश विकलमा देखा पर्दछ । त्यसै गरी कृष्ण प्रसाद पराजुली, जनक प्रसाद हुमागाईं, देव कुमारी थापा, प्रशु प्रधान, विश्वम्भर चंचल, देवी प्रसाद वनवाली आदि नाम उल्लेखनीय रहेका छन् । नेपाली बाल साहित्यमा सबै भन्दा बढी पुस्तक बाल कथाकै छापीएका छन् । यस विधाका चर्चित संग्रहहरू बाल साहित्य (२०१०), एतिहासिक कहानी (२०१५), बालकथा संग्रह (२०२२), कथा कथ्यौरी (२०२७), हिमाली डाँफे (२०४४), हिउँदे छुट्टि (२०४९), अक्षर (२०५१), भाई बहीनीका कथा (२०५३), मेरी सानी राधा (२०५६), पेटमा भुत कसरी पस्यो (२०५७), हजुरबुवाको थाल (२०५८), किताबको कुराकानी (२०६०), तिमि पानी देउ म फुल दिन्छु (२०६१), चराहरूको पर्यटन मेला (२०६२), छट्ट बाँदरको विहे (२०६३), चङ्गा चेट (२०६४), टिनटिन गोल्टीन (२०६५), ड्राईगणको चित्र (२०६६), स्माईल प्लिज (२०६७), रिमोट कन्ट्रोल (२०६८) आदि ।

नेपाली भाषामा किताबहरू मध्ये बालकथा संग्रहको संख्या अत्याधिक रहेको छ । चार सय (४००) भन्दा बढी प्रकाशित कथा संग्रहहरूले बालसाहित्यको भण्डारमा ठुलो योगदान दिएका छन् ।

बाल नाटक र एकाङ्कि

अनुकरण बालबालिका को सर्वाधिक रुचिको क्षेत्र हो । आफु भन्दा ठुलाको अनुकरण उनीहरूको स्वाभाविक सिखाई प्रक्रिया हो । अनुकरण र अभिनयात्मक विधा भएकोले नाटक एकाङ्कि अति प्रिय विधा हो । आधुनिक नेपाली बाल नाटकको प्रकाशनको प्रारम्भिक चरणमा श्याम दास वैष्णव, कृष्ण प्रसाद पराजुली, रमेश विकल जस्ता शसक्त हस्तीहरूको योगदान देखिन्छ । श्याम दास

वैष्णवद्वारा लिखित प्रहरी पत्रिकामा प्रकाशित पहिलो बाल नाटक “अगुल्टो” (२०१६) हो । कृष्णप्रसाद पराजुलीको बाल नाटक “जागरण”(२०१९) उदय पत्रिकामा प्रकाशित भएको देखिन्छ । रमेश विकलको अगेनाको डिलमा (२०१८), भैरवनाथ भट्टराईको हाम्री आमा (२०२२), जयराम रेग्मीको साँचो बोल्नु पर्दछ (२०२६), त्यसैगरी विष्णु लुइटेले, रमेश भट्ट, सुनिता थापा, माधव भट्टराई, योगेश्वर, बसन्त कुमार शर्मा, विजय चालिसे, शिव अधिकारी, सरयू राई, आदि (२०२०/२०३०) सम्मका लेखनमा देखा पर्दछन् । त्यसै गरी (३० र ४०) का दशकमा अनन्त शर्मा, गीता प्रसाद शर्मा, अनिता जोशी, दन्त राज हमाल, एस. के. ईक्षुक आदि देखा पर्दछन् । त्यसै गरी बासु ससी, अशेष मल्ल, मोहन राज शर्मा, गेहेन्द्र भुषण पोखेली जस्ता व्यक्तित्वका बाल नाटकहरू अध्यावधिक प्रकाशन भइने राखेका देखिन्छन् ।

सरू भक्तको बालबालिकाको नाटक (२०५३), टिकाराम पोखेलको गृह कार्य (२०५४), शारदा मणीको अठोट (२०५५), नवराज तिमिल्सिनाको खुसीको आँसु (२०५५), राम प्रसाद जवालीको बडा दशैं र सफा वातावरण स्वक्ष जीवन (२०५६), विमल भौकाजीको भोलि कहिले आउछ (२०५६), विजयराज आचार्यको उज्यालोको खोजीमा (२०६१), तेजप्रकाश श्रेष्ठको के मैले बेठिक गरे (२०६२), बाल प्रतिभा मनु भट्टराईको कुपोषण (२०६२), छायादत्त न्यौपानेको बाल दिवस (२०६३), त्यस्तै अन्य बाल नाटककारहरूमा प्रज्ञा पोखेल, सुशील आचार्य, सुधा शर्मा सुशिला प्रधानाङ्ग, घनश्याम परिश्रमी, देवेन्द्रप्रसाद उप्रेती, राजभ, सर्मिला खड्का, रामबाबु सुवेदी, कार्तिक्य धिमिरे, विश्वम्भर चंचल रहेका छन् ।

यसरी नेपाली बाल नाटक लेखनमा वि. स. (२०१६/२०७०) सम्मका आधा सताब्दीमा ७० जना भन्दा बढीका फुटकर बाल नाटक प्रकाशित भएका देखिन्छन भने २० जना नाटककारका २९ वटा बाल नाटक संग्रह प्रकाशित रहेका देखिन्छन् ।

बाल उपन्यास

नेपाली भाषामा लेखिएका बाल उपन्यासहरू मध्ये रामको कथा (२०१३), शिरुको बाखी (२०२९), पानीको थोपा (२०३८), विक्रम र नौलो ग्रह (२०३९), मनु र भंगेरा (२०४३) कमिला कथा (२०४८), ल्वादे र ग्वादे (२०५४) एक दिनको यात्रा (२०५७), भूतराज (२०५८), रिसको भागि (२०५९), मंगल ग्रहमा विज्ञान (२०६०), नयाँ बस्ती (२०६१), आमा चरी (२०६३), सुन्दर पार्कका सुन्दर फूलहरू (२०६४), पाङ्गेको शहर यात्रा (२०६५), पन्चवली (२०६६) आदि चर्चित रहेका छन्। नेपाली भाषामा प्रकाशित बाल उपन्यासको संख्या सय (१००) नाघ्न सकेको छैन। यो विधा बढी मन पराउने उमेर भनेको किशोरावस्था हो।

बाल निबन्ध

बाल निबन्ध लेखन तर्फ बाल साहित्य सर्जकहरूको त्यति रूची रहेको देखिदैन। त्यसैले यो विधामा हालसम्म पनि दुइ दर्जन भन्दा अलि बढी कृतिहरू मात्र प्रकाशन रहेका छन्। जस मध्ये निम्न कृतिहरू चर्चित रहेका छन् : उद्योग धन्दा (२००९), बाल निबन्ध र पत्र परिचय (२०१४), अन्तरिक्ष (२०२३), आदिले बस्तुपरक निबन्धको परम्परालाई बहन गरेका छन् भने आत्मपरक निबन्धहरूमा पानी (२०४५), चौध चौपाया (२०४९), पृथ्वीको कथा (२०५१) बाल संदेश (२०५२) पानीको बानी (२०५३), गौथलीको गुण (२०६०), मैले विसन नसकेको साथी (२०६१), हाम्रा प्राविधिक सम्पदा (२०६२), चरी थरि थरि (२०६३), हजुरबाको गाउँ (२०६४), सजिव वस्तु र डिल्फन (२०६६) आदि रहेका छन्।

अन्य विधाहरू

बाल साहित्यका अन्य विधाहरूमा पनि थोरै बहुत कलमहरू चलेका छन्। बाल यात्राका थोरै पुस्तकहरू प्रकाशित छन्। जस मध्ये घुम्न जाउँ

(२०५३), चिल गाडीमा सरर (२०५४), हात्ती लस्क्यो (२०५५), भुण्डिएको बगैचा (२०६२) आदि प्रमुख छन्। त्यस्तै बाल जीवनीमा नेपालका तारा (२००९), लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा (२०१८), हाम्रा राष्ट्रिय विभूतीहरू (२०२४), केहि राष्ट्रिय विभूतिहरू (२०३५), सेवाका प्रतिमूर्ति दयावीर सिंह कंसाकार (२०४५), अष्ट चिरन्जीवी (२०५५), केहि अमर मानिस (२०५७), विज्ञानका ताराहरू (२०५८), नेपालका केहि ठुला मानिसहरू (२०६०), गौतम बुद्ध (२०६३), पच्चीस प्रतिभा भाग ४ (२०६४), हाम्रा प्रेरणा (२०६६) आदि प्रमुख रहेका छन्। बाल साहित्य अन्तर्गत बाल चुटकिला, बाल यात्रा, बाल आत्मा वृतान्त आदि पर्दछन्। जस्मा नेपाली साहित्यकारहरूले फाट्ट फुट्ट कलम चलाएको देखिन्छ।

उप संहार

आजका बाल बालिका नै भोलिका देशका कर्णधार हुन्। जस्तो बिउ छर्यो त्यस्तै वाली सप्रन्छ भन्ने जस्तै मुलुकले, समाजले, आफ्ना नानिहरूकालागि सकारात्मक सोच कर्तव्य र दायित्व प्रति सचेतता प्रदान, श्रम प्रति सम्मान, आदर भाव, समस्यासंग संघर्ष गर्दै अधि बढ्ने बानी बसाल्न सक्ने ज्ञान दिन सके हामीले चाहेका नागरिक जनसक्ति तैयार हुन सक्छन्।

बाल बालिकाको प्रथम पाठशाला उसको घर हुने हुँदा ज्ञानको मूल अवधारणा दृढ र सबल बनाउन पारिवारिक दायित्व अहम हुन आउँछ। त्यसैले पारिवारिक, समाजिक, शैक्षिक, बौद्धिक खुराकका लागि एउटा असल पुस्तकको ठुलो भूमिका रहन्छ। औपचारिक शिक्षाले दिने ज्ञान र चेतना भन्दा बाल बालिकाले प्रकृति, वातावरण र समाजमा स्वतन्त्र रूपमा आर्जन गर्ने ज्ञान बढी प्रभावकारी हुन्छ। बाल बालिकाले स्वः अध्ययन गर्ने बानि बसाउँन राम्रा राम्रा पुस्तकहरूको खोजी गर्ने चासो र जिज्ञाशा सुरु गरिदिने दायित्व परिवार, गुरु र चेतनशील बौद्धिक व्यक्तित्वको भएकोले

नेपालमा बाल साहित्य, विकाश प्रक्रिया र परिवेश

सोहि अनुसारको वातावरण बनाईनुपर्ने हुन्छ। बाल बालिकामा भरपुर ज्ञानका लागि बाल साहित्यका विविध विधाहरुले ठुलो भूमिका खेल्न सक्छ। बाल

बालिकाका समस्या र उत्सुकतालाई समाधान गरिदिन सक्ने रचना आजको आवश्यकता हो। जतातिर कलमजीविको ध्यान जना जरूरी छ।

सन्दर्भ सामाग्री

अवस्थी, महादेव (२०६५) बाल साहित्यका विधा र तिनको लेखन प्रक्रिया, काठमाडौंस एक्ता बुक्सा

प्रधान, प्रमोद सनेपाली वांगमय परिचय कोष २०६५, मार्टिन चौतारी।

सापकोटा, प्रभातस नेपाली बाल नाटकको एतिहासिक अध्ययन २०६८, स्वदेश प्रकाशना बन्धु, चुडामणिस नेपाली बाल साहित्य प्रकाशनको सय वर्ष, (नेवासास ई.२००७ पृ. ७)

रिजाल, नवराज (सम्पादक)स नव प्रज्ञापन पूर्णङ्क ६० (वैशाख (असार २०७०)